

IBSU

**ULUSLARARASI KARADENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM ve BEŞERÎ BİLİMLER FAKÜLTESİ
TÜRK FİLOLOJİSİ ANABİLİM DALI**

**BORİS PASTERNAK'IN
“DOKTOR JİVAGO” ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİSİ ÖRNEĞİNDE
RUSÇADAN TÜRKÇEYE EDEBİ ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ**

Feruz ERGUVAN

Doktora Tezinin Geniş Özeti

TİFLİS-2018

Danışman: Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER

(Danışmanın imzası)

İç Eleştirmenler:

1. Doç.Dr. Mustafa Arslan _____

2. Doç.Dr. Gulnara Diasemidze _____

Dış Eleştirmenler:

1. Prof. Dr. Marika Cikia _____

2. Prof. Dr. Mayıl B. Askerov _____

GİRİŞ

Yeryüzünde her kültüre ait duygu ve düşüncenin ifade aracı, dildir. İnsanlar, farklı diller kullanarak birbirileri ile iletişim kurmaya başladıklarından beri çeviriye ihtiyaç duymuşlardır. Çeviri, geçmişten günümüze kadar farklı aşamalardan geçerek birçok şekil değiştirmiş toplumun ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için üzerinde azımsanmayacak kadar araştırma yapılmıştır.

Çeviri, kültürlerarası bir eylem olduğu kadar toplumların bilgi birikimlerini paylaşmalarını sağlamak açısından uygarlıkların gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Demirekin, 2014, s. 8). Dil, insanın içinde var olduğu dünyayı bulgulama, anlama, betimleme aracıdır. Çeviri de dilleri birbirine bağlayan, Göktürk'ün deyimi ile "Dillerin dili"dir (2006). Dil, hızla gelişen, yenilenen canlı bir varlıktır; onunla aynı işlevi gören çeviri ve araçları da aynı süreçten geçerek devamlı yenilenme gereksinimi duymaktadır. Çeviri olgusuna gerek farklı dil ve kültürler arasında iletişimi olanaklı kılması, gerekse farklı alanlardaki bilgilerin paylaşılması, yayılması ve etkisini artırması açısından bakıldığında çeviri olgusunun disiplinler arası çalışmalara en açık alanlardan biri olduğu görülecektir (Yücel, 2015, s. 61). Bu bakımdan günümüzde tüm bilim dallarının iletişimsel ihtiyaçları ve yenilenme gerekliliği çeviri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bilim alanında var olan her bir bilim dalının çeviri ile yakından ilgisi vardır. Tarih boyunca birçok uygarlıkta aydınlanma dönemleri, çeviriyle başlamıştır. Her toplum, çağ, sanat, bilim ve düşünce alanlarında özgün yaratıcılığın, açık ya da dolaylı olarak, çeviriyle beslendiği su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle çevirinin kendisi, son yıllarda gitgide daha çok önem kazanan bir inceleme konusu durumuna gelmiştir (Göktürk, 2000, s. 15).

Geçmiş yüzyılın ikinci yarısında antropoloji, dilbilim ve anlambilim alanlarında yapılan çalışmalar, çeviri araştırmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Catford (1965) ve Nida (1964) gibi çeviri araştırmacıları, yapısal dilbilimin verilerini çeviriye uygulayarak, çeviriyi "bilimsel" bir disiplin olarak ele almaya çalışmışlardır. Bu alandaki çalışmaların kimi çeviri sürecine, kimisi ürüne odaklanmış, kimileri de çeviri metnine ya da amacına göre kuram oluşturmaya çalışmıştır (Suçin, 2007, s. 16).

20. yüzyıl, çeviri ve çeviribilim araştırmalarının kuramsallaşması adına da çok verimli bir dönem olmuştur. Göktürk (2006), bu dönemi "çeviri çağı" olarak adlandırmıştır. Jiri Levy (1926–1967), Anton Popoviç (1933-1984), Juliane House (D.1942), Van den Broeck (D.1935), Katharina Reiss (1923-2018), Werner Koller (D.1930), James Stratton Holmes (1924-1986), Wolfram Wills (1925-2012) ve Belloc (1870-1953) gibi dilbilim ve çeviribilimciler önemli yapıtlarını bu

dönemde ortaya koymuşlardır. 1958’de Moskova’da yapılan II. Slav Dilbilim Kongresi, dilbilim ve edebiyat bilimcileri arasında çeviribilimde izlenilmesi gereken yaklaşım ve yöntemler konusunda şiddetli tartışmalara neden olmuş, çeviribilimin, kendi yaklaşım ve yöntemlerinin gerekliliği konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

Günlük hayatımızda küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası iletişim ve teknolojik imkanların artması, bir dilde üretilen bir etkinliğin diğer bir dile aktarılma ihtiyacı ile birlikte çeviri alanının önemi her geçen gün artmaktadır. Çevirinin mekanik bir aktarım işlemi olmayıp, yaratıcı bir eylem olduğu gerçeğinin kabul edilmesi, çeviriyi ikinci sınıf bir etkinlik olmaktan çıkarmış, bir bilim dalı olarak öteki bilim dalları arasında yer almasına neden olmuş ve çeviri eleştirisine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. (Yazıcı, 2005, s. 15)

Ulusal dünya görüşlerinin öğrenilmesinin ilginç bir özelliği, bu görüşleri ancak birbirleriyle karşılaştırarak öğrenebilme olgusudur. Farklı dillerdeki deyiş özgünlüğü, ancak onları karşılaştırarak fark edilebilmektedir. Bir insan yeni bir dili ancak ana dili imkanları ölçüsünde kavrayabilmektedir. Ana dilin imkanlarının yetersiz kaldığı zaman çevirilemezlik olgusu ortaya çıkmaktadır.

Çevirilemezlik kavramına dilbilim odaklı yaklaşan Catford, çevirilemezliği “dilsel” ve “ekinsel” olarak iki düzlemde ele alır; “dilsel çevirilemezlik”, kaynak dildeki dilsel öğelerin erek dilde bulunmamasından kaynaklanırken, “ekinsel çevirilemezlik” kaynak ekine özgü özelliğin, erek ekinde bulunmamasından kaynaklanmaktadır (Suçin, 2007, p. 33). Örneğin hastalık durumunda “geçmiş olsun” ifadesinin Rusçada olmaması, “ни пуха ни пера” ifadesinin Türkçede olmaması gibi.

Türkiye Türkçesinde “çeviri” sözcüğü, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin daha yaygın olduğu dönemlerde eşanlamlı sözcük olarak “tercüme” sözcüğü ile veya “nakletmek, tefsir etmek, beyan etmek ve taklit etmek” bağlamlarında ifade edilmiştir. Günümüzde yapılan bilimsel çalışmaların etkisi ile “sadakat, aktarım” gibi anlam boyutlarının eklenmesi sonucunda, çeviri kavramı daha kapsamlı bir bağlam gösterir hale gelmiştir (Demirekin, 2014, s. 3). Vardar (2002), çeviriyi, “bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçim bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi, bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün” olarak tanımlamakta, çevirinin işlevleriyle ilgili ise de “çeviri eyleminin başarılı olabilmesi için dil içi ve dil dışı bağlamları, düzanlamın yanı sıra yan anlamı göz önünde bulundurmamak gerekir”, demektedir (s. 60).

Çeviribilim alanındaki çalışmaları değerlendiren Mehmet Hakkı Suçin (2007), Türkçenin çeviribilim literatürü açısından “fakir” olduğunu, Batıda çeviri araştırmalarıyla ilgili yazılan ve bir kısmı bu alanda nerdeyse “klasikleşmiş” olan eserlerin çoğunun henüz Türkçeye çevrilmemiş olduğunu vurgulamaktadır (s. 16).

Yazınsal çeviri, çeviribilim alanında önemli bir konuma sahiptir. Enginün (2011), çeviriler sayesinde dilde büyük değişiklikler yapıldığını, yeni ifade şekillerinin ortaya çıktığını, yeni ifade şekilleriyle düşünce dünyasının da değiştiğini belirtmiş, çeviri aracılığıyla farklı dünyaların birleştiğini söylemiştir (s. 25). Çeviri olgusu, kültürler arasındaki iletişimi sağlarken aynı zamanda toplumlara kendi kültürlerinde, sanat ve düşünce anlamında yeni ufuklar açmaktadır.

Kloepfer, yazın çevirisini şöyle tanımlamaktadır: “Çeviri, yaratarak yazmaktır – ama gelişmiş güzel anlamda, olanı yeniden yazmak ya da aktarmak değil, yazarlığın yazarlığıdır” (Göktürk, 2006, s. 40). Çeviri eylemi, kuru kuruya, anlam eşdeğerliklerinin aranması değildir. Önemli olan yalnız sözcükler, tümceler, sesbirimleri değil, bütün bir dilsel yapıdır (Göktürk, 2006, s. 122). Yazınsal eser, hangi dilde yazılmış olursa olsun, insanoğlunun derin bilgi ve becerisinin, üstün zekasının bir ürünüdür; onu ortak miras haline getirebilecek olan, çeviridir (Tanrıku, 2010).

Çeviri konusu tüm dünyada geniş araştırmalara muhtaçtır, bu yüzden çevirinin rolü sanıldığından önemlidir. Sadece dil değil, bütünüyle yepyeni bir evrenin penceresini açar. Çeviri, bir sanattır. Besleyici olduğu kadar bozucu da olabilir. Çevirinin nasıl olması gerektiği hakkında ileri sürülen görüşler bu konudaki tartışmaları daima canlı tutmaktadır. Aynen çevrilen ifadeler önceden dili bozar gibi görünse de zamanla dili besleyip dilin yeniden oluşmasına katkıda bulunur. Aynen çevrilen yabancı bir edebiyatın ifade şekil ve imajları, sanatçılara yeni ufuklar açabilir. Erek edebiyata yabancı olan imajların yerlilerle değiştirilmesi, çevirilerin besleyici özelliklerini ortadan kaldırır (Enginün, 2011, s. 25).

Bugün revaçta olan ve dilbilimcilerinin ilgisini çeken, “dilsel dünya görüşü” kavramıdır. Belli bir dilin dünyayı nasıl yansıttığını, hangi temel parçalara böldüğünü, çevresindeki cisim ve olguları nasıl betimlediğidir.

Çeviri alanında ismi ilk anılması gereken kişilerden birisi genel, kapsamlı ve evrensel yaklaşımlara son derece bağlı olan Roman Jakobson’dur. İşlevsel dil biliminin önde gelen kuramcılardan olan Rus bilgini Jakobson, “Çevirinin Dilbilimsel Yönü Üzerine” adlı çalışmasında üç çeşit çeviri işlemine değinir. Bunları, dilsel göstergelerin aynı dil içerisinde tekrar yorumlandığı “dil içi çeviri”, dilsel göstergelerin başka bir dil içerisinde yorumlandığı, bir anlamda yeniden

üretildiği “diller arası çeviri” ve dilsel göstergelerin “dil dışı gösterge” dizgelerinin içerisinde yeniden yorumlandığı “göstergeler arası çeviri” olarak sıralar (Demirekin, 2014, s. 14).

Araştırmacılar, bilimsel çevirilerle teknik çeviriler düzeyinde bir yükseliş görürken, yazın çevirilerinin niteliğinde sürekli bir düşüş olduğunu belirtmektedir. Yazın çevirilerinin düzeyindeki gerilemenin en önemli nedenlerinden biri, bir yazın çevirisi kuramının yokluğundan, iyi çevirilerin değerlerinin, üstünlüklerinin nesnel çözümlenmeler ile betimlenememesi, basmakalıp övgülerle geçiştirilmesidir (Göktürk, 2006, s. 81). Özellikle yazın yapıtlarının çevirisinde, çevirmenin kişiliği, alımlama koşulları ve dilbilimsel etkenler, göz önünde tutulması gereken yönlerdir. Bazen yazın çevirisi, çevirmenin yorumu ve bireysel biçeminden izler taşır. Bu tür çevirilerin incelemesi yapılırken eleştirmenin en zorlu görevinden biri, çeviri kavramının sınırlarının “çiğnenip çiğnenmemesi” sorusuna yanıt bulmaktır (Göktürk, 2006, s. 82).

Araştırmanın Problemi

Türkçe ve Rusça hem yapısal hem kültürel yönden, iki farklı bir dildir. Kaynak dil kültürü ile erek dil kültürü arasında bir benzerlik söz konusu olduğunda, çeviri etkinliği daha kolay gerçekleşecek, kaynak metin okurunda oluşan etkinin benzeri erek kültür okurunda daha kolay oluşacaktır. Farklı durumlarda daha önce de söz edildiği gibi çevirinin başarılı olması, çevirmenin ustalığına bağlıdır.

Rusya'nın önemli yazarlarından, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi olan Boris Pasternak'ın “Doktor Jivago” adlı romanının Hülya Arslan tarafından Rusçadan Türkçeye olan çevirisinin yazınsal nitelik, sanatsal ve estetik değer yönleriyle incelenmesi, araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Çevirmenin, çevirideki niyeti nedir?
2. Çevirmenin, çevirideki yöntemi nedir?
3. Kaynak metin ile erek metin arasındaki tutarlılık derecesi nedir?
4. Yazınsal çeviride aranan özellikler korunmuş mudur?
5. Kaynak metnin dilsel, anlamsal, kurgusal, biçemsel, biçimsel eşdeğerliği sağlanmış mıdır?
6. Kaynak metin ile erek metin arasındaki olası sapmalar hangi nedenle gerçekleşmiştir?
7. Çeviride hangi sorunlar yaşanmıştır?
8. Erek metinde yeterlik sağlanmış mıdır?

Araştırmanın Yeniliği

Çeviribilim alanında şimdiye dek yapılmış olan köklü çalışmalar, genellikle Avrupa dilleri üzerine yapılmıştır. Türkiye ve Rusya’da yapılan çalışmalarda da örneğini Türkçe ve Rusçayı odak alan çalışma, yok denilecek kadar azdır.

Boris Pasternak’ın Nobel Edebiyat Ödüllü romanı olan “Doktor Jivago”nun, Rusçadan Türkçeye çevirisinin daha önce incelenmemesi, çevirisi incelenen diğer yazınsal metinlerin bu biçimde yapılmaması; ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde yer alan, Rusçanın Türkçede nasıl var olduğu, bu süreçte ne gibi zorluklarla karşılaştığının dilbilimsel açıdan incelenmesi, araştırmanın yeniliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, kaynak ve erek dili dilbilimsel ve kültürel bağlamda karşılaştırarak tespit edilen bulguların erek metinde izini sürmek; bir dilden diğer bir dile aktarımında ortaya çıkabilecek sorunları tartışarak, sanatsal ve biçimsel özelliklerinin muhafaza edilip edilmediğini incelemek, kültür farklılığının sebep olabileceği durumları tespit etmek, çevirmenin kaynak metnin biçimsel, dilbilgisel özelliklerini göz ardı edip etmediğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, Boris Pasternak’ın “Doktor Jivago” adlı romanının Türkçeye yapılan çevirisinin, çeviri eleştirisi ilkeleri doğrultusunda karşılaştırmalı-betimlemeli yöntem yoluyla eşdeğerlik türleri açısından incelemektir. Araştırma, nicel ve nitel yöntem öğeler taşımakla birlikte nitel yöntem ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Rusçadan Türkçeye yapılan yazınsal metinlerin çevirileri, örnekleme ise Boris Pasternak’ın “Doktor Jivago” romanının Hülya Arslan tarafından Rusçadan Türkçeye yapılan çevirisi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Dönemin en büyük yazarlarından biri sayılan Boris Pasternak’ın, 1956’da 11 yıllık bir çalışma sonucu ortaya çıkan “Doktor Jivago” adlı yapıtının ünü kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılmış ve 1958’de Nobel Edebiyat Ödülüne layık görülmüştür. Fakat, ülke içi baskılardan ve

iktidarla ters düşmesinden dolayı ödülü reddetmek zorunda kalmıştır. Roman, kısa sürede 48 dile çevrilmiş ve büyük beğeni kazanmıştır.

Rus edebiyatı yapıtlarının orijinal dili olan Rusçadan çevirileriyle Türk edebiyatına kazandırılması, oldukça büyük önem taşımaktadır. 2014'te edebiyat araştırmacısı, akademisyen ve çevirmen Hülya Arslan tarafından eser, Türkçeye çevrilmiştir.

“Romanın Türkçe çevirmeni Hülya Arslan, “Doktor Jivago”nun yeni çevirisinin farklarını anlatırken, yeni çevirisinin ilk kez orijinal dilden yapılmış olduğunu ve “eksiksiz” yapıldığını vurgulamıştır (Arslan, 2014). Arslan’ın yukarıdaki çıkarımlarını test etme ve çeviriye ilişkin iki dilin farklı özgünlüklerinden ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan alternatif okuma ve yorumlama becerilerinin çeviri teorileri düzleminde konumlanması çalışmanın teorik; elde edilen bulguların Rusçadan Türkçeye yapılacak yazın çeviri çalışmalarında yapısal ve anlamsal düzlemde yol gösterici değerlere sahip olması çalışmanın pratik değerini oluşturmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmada Boris Pasternak’ın “Doktor Jivago” adlı romanı ile Türkçe çevirisi karşılaştırılarak semantik bağlam ve eşdeğerlik türleri, üslup incelikleri açısından incelenecektir. İnceleme, kaynak metnin düz yazı bölümlerini kapsayacaktır, eserde bulunan nazım türü olan şiirler devre dışı bırakılacaktır.

BÖLÜM - 1. LİTERATÜR ÖZETİ: ROMAN ÇEVİRİLERİ ÖZELİNDE RUSÇADAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLER

Türk okurunun yabancı dillerde yazılmış yapıtlarla tanışıklığı, 18. yüzyılda başlamıştır (Olçay, 2006, s. 1), daha önce Arapça ve Farsçadan yapılan çevirilerle Türkçe, kendi yapısının dışında yeni bir yapıya kavuşmuştur. Önceki Batı’yı tanıma cehdi, Tanzimat sonrası artarak yazarların Fransızca’yı öğrenip dönemin Romantik yazarlarını okumalarına ve beğendiklerini Türkçeye nakle başlamalarına neden olur (Enginün, 2011, s. 81). Fransız edebiyatından sonra İngiliz ve Alman edebiyatından çeviriler yapılmış olsa da bu çeviriler, ikinci dil olan Fransızcadan yapılmıştır. Türk okurunun Rus edebiyatı ile tanışması 25 yıl sonra olmuştur (Olçay, 2006). Aslından Türkçeye çevrilen ilk eser, kimi kaynaklarda 1883 (Olçay, 2006), kimi kaynaklarda ise 1884 (Behramoğlu, 2010) yılında çıkan Griboyedov’un “*Горе от ума*” (Akıldan Bela) romanı olmuştur.

1890'dan itibaren Rusçadan yapılan çeviri sayısı artmaya başlamıştır. Lermontov'un "Демон" (Şeytan) ve Tolstoy'un "Семейное Счастье" (Aile Saadeti) ve "Смерть Ивана Ильича" (İvan İlyiç'in Ölümü) romanları, Lebedeva tarafından çevrilmiş ve önce birkaç bölüm olarak dergide, daha sonra ayrı bir kitap olarak basılmıştır (Olca, 2010, s. 26).

19. yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başlarında Türkçeye en fazla çevrilen ve Türk okurunu etkileyen yazar, Lev Tolstoy olmuştur. Bu dönemde L. Tolstoy'un 12 eseri Türkçeye kazandırılmıştır. Belirtmek gerekir ki çevirilerin bazıları, Fransızcadan yapılmıştır. Olca (2006), 1894 -1923 yılları arasında yapılan çevirilerin, sistematik bir yaklaşımdan uzak olduklarını, çevrilecek yapıtların çevirmenlerin kişisel tercihlerine göre seçildiğini, çoğu zaman ikinci dilden, yanlış ve atlamalarla yapıldığını belirtir.

Cumhuriyet Dönemi'nde 1940'lar, Batı edebiyatlarından devlet eliyle yaptırılan çevirilerin doruğunu oluşturur. Bu dönemde Rus edebiyatından 78 eser çevrilmiştir (Aytaç, 2013, s. 47). Yapılan çeviriler arasında Fonvizin, Griboyedov, Puşkin, Gogol, Lermontov, Dostoyevski, Gonçarov, Turgenev, Ostrovskiy, Tolstoy ve Çehov gibi Rus yazarlarının eserleri yer almıştır. Çevirmenler arasında öne çıkan isimler ise Hasan Ali Ediza, Servet Lunel, Erol Güney, Nihal Yalaza Taluya ve Nazım Hikmet vardır (Behramoğlu, 2010, s. 5).

1961'den itibaren başlayan süreç, Sovyet Edebiyatına artan ilgiyle göze çarpmaktadır. Bu yıllarda Andreev, Bunin, Pasternak, Ostrovskiy, Gladkov, Simonov, Paustovskiy, Bulgakov gibi yazarların eserleri çevrilmiştir. 1960'lardan günümüze kadar Leyla Soykut, Güneş Bozkaya, Mehmet Ozgöl, Ergin Altay, Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu gibi çevirmenlerin isimleri ön plana çıkmaktadır (Behramoğlu, 2010, s. 7). Bu dönemde Türk okuru, Sovyet Rusya'sında ve diğer Sovyet ülkelerinde yasak olan Rus eserlerini tanıma fırsatı elde etmiştir. Pasternak'ın "Doktor Jivago" romanı, Nobel ödülüne layık görüldükten hemen sonra Türkçe'ye çevrilmiş, 1958'de basılmış, 1999'a kadar 4 kez daha çevrilmiş ve çok kez yayımlanmıştır. Bulgakov'un "Ustam ve Margarita"sı ilk kez 1969'da çevrilmiştir. Yasak olan yazarlardan Türkiye'de en popüler olanı, Soljenitsin'dir. Birçok eseri farklı çevirmenler tarafından birkaç kez çevrilmiş çok kez basılmıştır (Zafer, 2009, s. 95).

Gürses, Rus edebiyatı çevirilerinin Türkiye'deki "altın çağı"nı yaşadıkdan sonra İkinci Dünya Savaşı'nda başlayan Rus karşıtı havanın Soğuk savaşıyla güçlenerek Türkiye'deki siyasi dalgalanmaların da etkisiyle yasak kitap listelerine girdiğini, bu sürecin Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Birliğinin dağılmasıyla değiştiğini belirtmişti (Tatlıpınar, 2017).

Ankara Üniversitesi Rus dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı mezunları olan Ergin Altay, Mehmet Özgül, Ataol Behramoğlu, Mazlum Beyhan ve Azer Yaran gibi isimlerin de Rus yazını Türkçeye kazandırmada katkıları büyüktür. Altay, Gogol, Tolstoy, Çehov'dan çeviriler yapmış, Dostoyevski'nin nerdeyse tüm eserlerini çevirmiştir. Özgül, Çehov'un toplu eserlerini 8 cilt halinde yayımlamıştır. Beyhan ise Gogol, Belinski, Çernişevski, Saltikov-Sçedrin, Gertsen, Ehrenburg, Bulgakov gibi yazar ve düşünürlerin yapıtlarını Türkçeye kazandırmıştır (Aykut, 2006, s. 23).

Rusçadan Türkçeye yazın çevirisini inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerine de bu bölümde değinilmiştir.

BÖLÜM - 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DOKTOR JİVAGO'NUN DİLİ ÖZELİNDE RUSÇA DİLSEL VE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN TÜRKÇEYE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ: EŞDEĞERLİK VE YETERLİK

Çeviri eleştirisi, bağımsız bir alan olarak ister kuramsal bağlamda ister yöntem ve ölçütleri bakımından olması gereken konuma gelememiş, sıkça görüş ayrılığı ve tartışmalara neden olmuştur. Bu alanda çalışan çeviribilimciler de bu konuda hemfikirdirler. Göktürk, çeviri eleştirisini, sık sık gündeme gelmekle birlikte, yöntemleri ile ölçütleri tamamlanmamış, baştan sona belirsizliklerle dolu bir alan, olarak tanımlar (Göktürk, 2006, s. 80). Aksoy (2002), yazın eleştirisinin, ulaştığı dizgesel ve bilimsel yöntemlere, çeviri eleştirisinin henüz uzak olduğunu (s.165); Tosun (2013), çeviribilimin “üvey çocuğu” gibi görüldüğünü (s.165), Karantay (1993) ise çeviri eleştirisinin Türkiye'deki durumunu “azgelişmişlik” olarak nitelemektedir (s.19).

İlk yapılan çeviri eleştirileri, kaynak metne ve yazarın niyetine olan sadakati sorgulamıştır. 17. yüzyıldan beri çevirilerin okura etkisi değerlendirilmiş ve okur zevkini ne derece tatmin edebileceğinin eleştirisi olmuştur. Edebiyat eserlerine odaklanan eleştiri, çevirinin bağımsız edebiyat ürününe yaklaşabildiği ölçüde erek kültürde hâkim edebi geleneğinin geçerliliğini sorgulamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında eleştiri konusu birçok model tarafından detaylı olarak sorunsallaştırılmıştır (Tosun, 2013, s. 166)

Çeviri eleştirisinin kuram bağlamında irdeleyen araştırmacılar Anton Popoviç (1933-1944), Wolfram Wills (1925-2012), Katharina Reiss (1923-2018), Werner Koller (1942) olmuştur (Göktürk, 2006, s. 82)

İrdelenen kuramlar bağlamında, kuramcılarının bazen kaynak odaklı bazen ise erek odaklı yaklaşımları benimsedikleri görülmüştür. 18. yy. Rusya’ında yapılan ilk edebi eleştiriler, erek çıkışlı eleştiri yöntemleri ile Sumarokov, Tredyakovski, Lomonosov tarafından ve yazın eleştirisi kuramlarının sunduğu tekniklerle yapılmıştır. Daha sonraki çalışmalar, dilbilimi ve stilistikten faydalanarak Fedorov, Çukovski, Kazanova, Solodub tarafından daha nesnel nitelikte olmuştur. Çeviri eleştirisi kuramcılarının hemfikir oldukları konu, eleştirinin sırf hata odaklı veya yüzeysel “doğru” veya “yanlış, “iyi” veya “kötü” çıkarımları ile yetinemeyeceği, daha kapsamlı, daha derin araştırmaların gerekliliğidir. Genellikle tüm kuramlar, öznellikten uzak, nesnelliğe yakın ölçütleri belirlemeyi amaçlamıştır.

Bilimsel eleştiri, günlük eleştirinin olumsuz anlayışına karşı, eleştiride mutlak doğruluğu ve bilimsel ölçütleri aramaktadır. Bilimsel eleştiri öznelliği engeller, nesnel eleştiri üzerinde durur (Tosun, 2013, s. 11). Diğer yandan eleştirel kuramların, bilim kuramlarıyla eş tutulması ve eleştirel bir kuramdan bilimsellik beklenmesi eleştirinin doğasına aykırıdır. Eleştirinin bilimselliği, eleştirinin bilim kuramı olmasından ziyade, eleştirinin bilim kuramlarını düzelten, yanlışlayan ve farklı bakış sağlayan bir itici ve döndürücü güç olması anlamındadır. Eleştiri kuramı bir doğal olgu ya da durumun gözlemi değil, gözlem üzerine bir gözlem ya da sistematik bir düşünceye eleştirel bir bakışın kuramıdır, bir anlamda meta-kuramlardır, kuram üzerine kuramsal bir açıklamadır (Tosun, 2013, s. 33).

Yazın eleştirisinin amacı, olumsuz olanı aramak veya olumsuz yargı değildir; metnin doğru sayılacak tek yorumunu (iletisini) bulmak, kişilerin tek doğru tanımını yapmaktır. Eleştiri, bir gözlem, bir yorum olarak, başka bir gözün yapılan işle ilgili düşüncesini belirtmek, daha iyi olanı aramaya yardımcı olmaktır (Tosun, 2013, s. 31). Yapıtın olumlu olumsuz yanlarını bulmakla birlikte yazarın dilsel, sanatsal ve zihinsel özelliklerini ve bunların dış dünya ile ilişkilerini betimleyici bir yöntemle değerlendirmektir (Aksoy, 2002, s. 165).

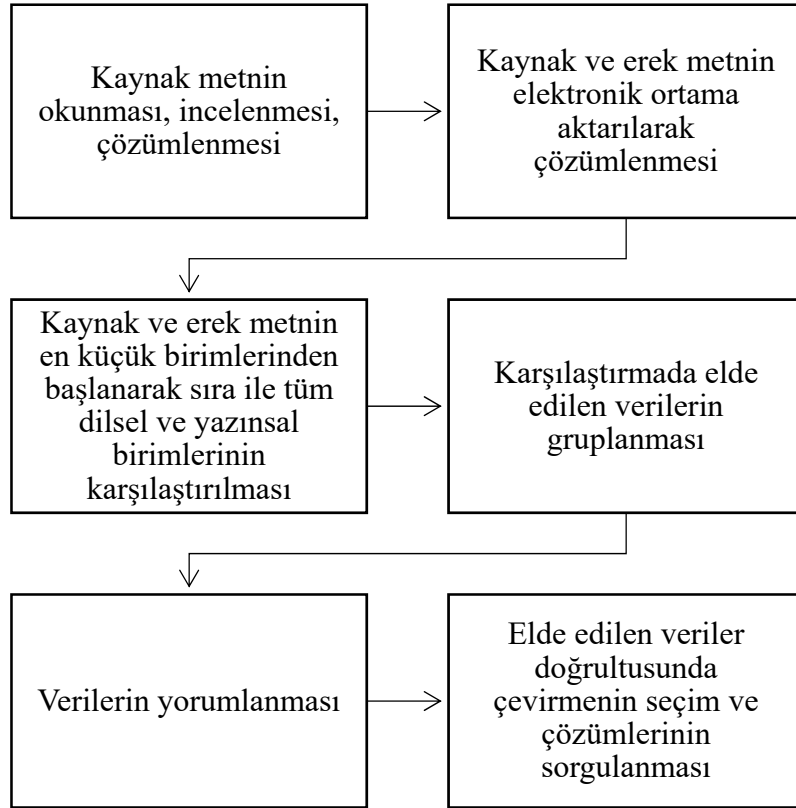
Son olarak, Vardar’ın (2001) yazın çevirisi için dile getirdiği görüşü, şöyledir: “Kitap, bir dünyadır. Yazar, dünya karşısında hangi söz koşulları içindeyse, eleştirici de kitap karşısında aynı söz koşulları içindedir. Eleştirinin incelediği yapıta uyguladığı anamorföz her zaman yazarınki gibi güdümlüdür. Her zaman aynı yönde gelişmesi gerekir” (s. 143). Bu yaklaşım, çeviri eleştirisi için de geçerlidir. Çeviri eleştirisi, çeviride yazarın izini sürer, çeviri metnin kaynak metin ile yakınlık ve uzaklık derecesi araştırılır.

BÖLÜM - 3. YÖNTEM: KAYNAK VE EREK METNİN EŞDEĞERLİK VE YETERLİK KARŞILAŞTIRILMASI

Çeviribilimde araştırma yöntemleri işlevleri açısından genel kuram kapsamında beşe bölünür, betimleyici (descriptive), nedensel (causal), bilişsel (cognitive), yorumlayıcı (interpretative), tarihsel (historical). Uygulama alanında ise dörde, çeviri eğitimi, çeviri eleştirisi, çeviri yardımcı araştırmaları, çeviride bilgi teknolojileri şeklinde (Yazıcı, 2011, s. 38).

Çeviri eleştirisi yönteminin seçiminde çeviride kullanılan amaç ve yöntemin bilinmesi gerekir. Nitekim çeviride alınan kararlar ve uygulanan yöntemler, çevirinin amacına göre değişir. Çeviride yöntem, çevirinin amacına ulaşmak için izlenen yoldur. Çevirmenin niyetini, yöntemini ve amacını belirlemek için söz konusu çevirmenin bilimsel yazıları ve yaptığı çeviri ile ilgili değerlendirmeleri esas alınmıştır. Çeviri eleştirisi ve kuramları bölümünde irdelenen ilkeler doğrultusunda, bu araştırmanın sorunsallaştırdığı kimi olgulara cevap verebilecek bir model oluşturulmuştur.

Şekil 1 Araştırmada İzlenen Süreç

Araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Çeviri eleştirisi Şekil 1’de verilen aşamalardan geçerek geliştirilmiştir.

İlk aşamada 698 sayfalık kaynak metin okunmuş, daha sonra eserin dilsel, biçimsel ve biçimsel özellikleri incelenmiştir. Bu süreçte incelemeye yardım edebilecek kaynak eser ve kaynak yazarla ilgili literatür bağlamında bilimsel makaleler ve tezler okunmuş; konuyla ilgili uzman edebiyatçı ve araştırmacıların görüşlerine yer verilen belgeseller izlenmiş ve notlar alınmıştır.

İkinci aşamada, kaynak ve erek metin elektronik olarak Microsoft Excel® platformuna taşındı. Amaç, çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırmasını kolaylaştırmaktı. Bu amaçla, her bir paragraf tek bir hücreye kopyalanarak paragraflarla ilgili metinde geçtiği gibi “kitap”, “bölüm”, “kısım” ve paragraf numarası girildi. Çeviri metinle ilgili paragraf ve sayfa numaraları girildi.

Çeviri eleştirisini kolaylaştırmak için MS Excel dosyasına ayrıca “Yorum” sütunu eklenerek Excel dosyasından ayrılmadan beyin fırtınası yapılabildi. Son olarak, “kod” sütunu eklendi ve tezin 4. Bölümü’nü oluşturan Bulgular ve Yorumlar kısmının yazılabilmesi için aşağıdaki sapmaların not alınabildiği bir sütun oluşturuldu:

Yetersiz çeviri- cümle düzeyinde, yetersiz çeviri- sözcük düzeyinde, paragraf ayırma, cümle ayırma, cümle birleştirme, fazla çeviri, yanlış çeviri, noktalama hataları, biçim hataları, isim çevirileri, yanlış sözcük tercihi, olumlu-olumsuz yapıların aktarımı, ölçü birimlerinin çevirisi, cinsiyet hataları. Bu düzeni takip edilmek şartıyla ikinci bir Excel sayfası da cümle düzeyinde oluşturuldu. Paragraf düzeyinde oluşturulan sütunlara ek olarak aşağıdaki sütunlar eklendi:

Her bir cümle için paragraf numarası, cümle olarak algılanan söz öbeğinin bir “başlık” olup olmadığına dair bilgi, paragraf bilgisine bağlı olmadan verilen cümle sıra numarası. Bir veri tabanı biçiminde kullanılan bu iki Excel sayfası gerek paragraf gerekse cümle düzeyinde çeviri karşılaştırması işlemini kolaylaştırdı. İki metnin de Excel ortamında taşınması sonucunda oluşan bu dosya, ileride kelime düzeyinde nicel araştırma yapmak için de kullanılabilir.

Üçüncü aşamada, kaynak ve erek metin en küçük dilsel birimlerden başlayarak yazınsal birimler dahil edilerek eşdeğerlik türleri temelinde sözcük düzeyi düz anlam, sözcük düzeyi üstü düz anlam, sözcük düzeyi yan anlam, sözcük düzeyi üstü yan anlam, biçimsel ve biçimsel olmak üzere üst başlıklar ve onların kapsadığı alt başlıklar olmak üzere ayrıntılı olarak karşılaştırıldı. Burada belirtmek gerekir ki, çeviri eleştirisinin sağlıklı ve nesnel olması için 698 sayfadan oluşan kaynak eser ile 590 sayfalık erek eser, kısıtlamalar bölümünde belirtilen şiirler hariç, herhangi bütüncü oluşturulmadan tam olarak incelendi. Eşdeğerlik türleri hariç erek eserde eşdeğerliliğin sağlanamadığı kesitler, çeviride yeterlik bağlamında da irdelendi. Ayrıca, çeviride atlamalar ve çevirmen eklemeleri olgusu da ele alındı.

Dördüncü aşamada elde edilen veriler, belli başlıklar altında gruplandırılmıştır. Bu aşamadaki güçlük, seçilen kesitlerde birkaç başlığa ait verinin bulunmasıdır.

Elde edilen verilerin çokluğu ve çalışma için ayrılan kısıtlı hacim sorunundan, tüm bulgulara çalışmada yer verilmedi. Çalışmada temsil düzeyli verilen bulgular, temsil düzeyi yüksek ve sık sık tekrarlanan örneklerden oluştu. Bazı grup başlıklarının da birbiri ile ilgili olduğu belirtilmelidir; örneğin biçimsel eşdeğerlik aslında biçimsel eşdeğerliğin alt birimini oluşturmaktadır veya cümle düzeyinde eşdeğerliliğin sağlanamaması, aynı zamanda anlamsal ve kurgusal eşdeğerliliği etkilediği gibi biçimsel eşdeğerlik bağlamında da irdelenebilirliği içermektedir. Bu nedenlerden dolayı bazı başlıklar ve gruplar birleştirildi; bazılarında ise farklı açılardan incelenebilmek üzere, “çeviride yeterlik” gibi, yer verildi. Çalışmanın kısıtlı hacminden dolayı elde edilen bazı veriler, ileride nicel çalışmalar yapmak üzere çalışmaya dahil edilmedi.

Beşinci aşamada her bulgu grubuyla ilgili bilgi verildikten sonra örnekler, tek tek yorumlanmıştır.

Sonuç ve öneriler bölümünde elde edilen bulgular ve yorumlar doğrultusunda çevirmenin izlediği yöntem ve kullandığı teknikler sorgulandı ve önerilerde bulunuldu.

BÖLÜM - 4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, incelemede tespit edilen bulgular kaynak ve erek metinden seçilen kesitlerle örneklendirilmiş, tablolarla alt başlıklar halinde verilerek tek tek yorumlanmıştır.

Elde edilen verilerin çokluğu ve çalışma için ayrılan kısıtlı hacim sorunundan, çalışmada tüm bulgulara yer verilmemiştir. Bulgular, temsil düzeyi yüksek ve sık sık tekrarlanan örneklerden oluşmuştur. Bazı grup başlıklarının da birbiriyle ilgili olduğu belirtilmelidir. Örneğin, biçimsel eşdeğerlik, aslında biçimsel eşdeğerliğin alt birimini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, cümle düzeyinde eşdeğerliğin sağlanamaması, anlamsal ve kurgusal eşdeğerliği etkilediği gibi biçimsel eşdeğerlik bağlamında da irdelenebilirliği içermektedir. Bu nedenlerle, bazı başlık ve gruplar birleştirilmiş, bazılarında ise farklı açılardan incelenebilmeleri için “çeviride yeterlik” başlığı altında yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde yer alan ana başlıklar aşağıdaki gibidir:

- Sözcük düzeyi eşdeğerlik sorunları
- Sözcük düzeyi üstü eşdeğerlik sorunları

- Biçemsel eşdeğerlik sorunları
- Biçimsel eşdeğerlik sorunları
- Yeterlik sorunları

Sözcük düzeyinde eşdeğerlik sorunları üç başlık altında ele alınmıştır: düz anlam, yan anlam ve benzer sözcüklerden kaynaklanan eşdeğerlik sorunları. İlk grupta *düz anlam düzeyinde* eşdeğerliğin sağlanmaması sonucu saptanan örnekler yer almıştır. Bu örnekler de kendi aralarında üç alt başlık altında toplanmıştır: düz anlam, sayılar ve özel isimlerin eşdeğerliği. Böyle bir ayırım gerekliliği, belirtilen başlıkları oluşturan ve aralarında benzerlik gösteren bulguların ortak özelliklere sahip olmasıdır. Tespit edilen örneklerin çokluğu burada sadece sık tekrarlanan nitelikte olan temsili örnekler veya kaynak metinde olan göstergelerin tam zıt anlamlılarıyla çevrilmesinden oluşan örneklerle kısıtlanmıştır. İkinci grupta, *yan anlam düzeyinde* eşdeğerlik sorunu oluşturacak örnekler toplanmıştır. Bu grupta yer alan bulgular ise kaynak metinde kullanılan sözcüklerin *sesteşleri veya yan anlamlıları ile karıştırılması* sonucu eşdeğerliğin sağlanmamasından oluşan kesitlerdir. Üçüncü grupta *benzer kelimelerin karıştırılması* sonucu eşdeğerliğin sağlanamamasından oluşan örneklerden. Tespit edilen bulgular, *kaynak dildeki harf ve kök benzerliği veya kaynak dildeki “ön ek”* gibi farklı yapılardan kaynaklanan yanılma sonucu eşdeğerliğin sağlanmadığı kesitlerden oluşmaktadır.

Sözcük düzeyi üstü eşdeğerlik sorunlarını, temsil eden bulgular üç alt başlık altında toplanmıştır. Söz öbekleri denilen ilk grup, anlamca kalıplaşmış olmayan sözcük gurubundan oluşan örneklerdir. Bu gurubun sözcük düzeyinden farkı birden fazla sözcüğün eşdeğer olarak aktarılamamasından oluşan bulgulardan ibaret olmasıdır. İkinci gurubu deyimler ve kalıplaşmış ifadeler oluşturmaktadır. Üçüncü gurubu cümle düzeyinde eşdeğerlik sorunları oluşturmaktadır. Sözcüklerin tam veya kısmen eşdeğerliği sağlandığı halde cümlenin bütününün anlam kaymasına veya anlamın bozulmasına uğradığı örnekler burada yer almıştır.

Biçemsel eşdeğerlik sorunları bölümü kurgusal ve anlamsal eşdeğerlik, çevirmen eklemeleri ve anlam kayıpları başlıkları içermektedir. Kurgusal ve anlamsal eşdeğerlik sorunları, iletinin yanlış/eksik yorumlanması ve aktarılmasından oluşan bulgulardır. Halk konuşması ve lehçe gurubunda, değişik dil katmanlarından oluşan bulgular yer almıştır. Sokak dili, argo, arkaik sözcük ve yabancılik unsurları içeren örnekler de bu grupta sunulmuştur. Son iki grup ise çevirmen eklemeleri ve atlamalarından oluşmaktadır.

Biçimsel eşdeğerlik sorunları bölümü, cümle bölünmesi, cümle türünün değişmesi, etken/edilgen yapılar, zaman uyumsuzluğu gibi alt guruplardan oluşmuştur.

Son olarak bazı bulgular çeviride **yeterlik** açısından irdelenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

A. Sonuç

Hülya Arslan'ın Rusçadan Türkçeye 2014 yılında çevirdiği ve bu çalışmaya konu olan Pasternak'ın Doktor Jivago adlı romanı, 'eleştiri' sözcüğünün sözlüksel anlamı olan *bir konunun doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek, karşılaştırmak, düzeltmek ve değerlendirmek* gibi işlevlerinden yola çıkılarak içerik çözümleyici, karşılaştırmalı-betimlemeli yöntem çerçevesinde incelenmiş, bulgulandırma yöntemi ile tamamlanmıştır.

Araştırma Soruları

Çalışmanın 'Giriş' bölümünde ortaya konulan *araştırma sorularının* cevapları şu şekilde tespit edilmiştir:

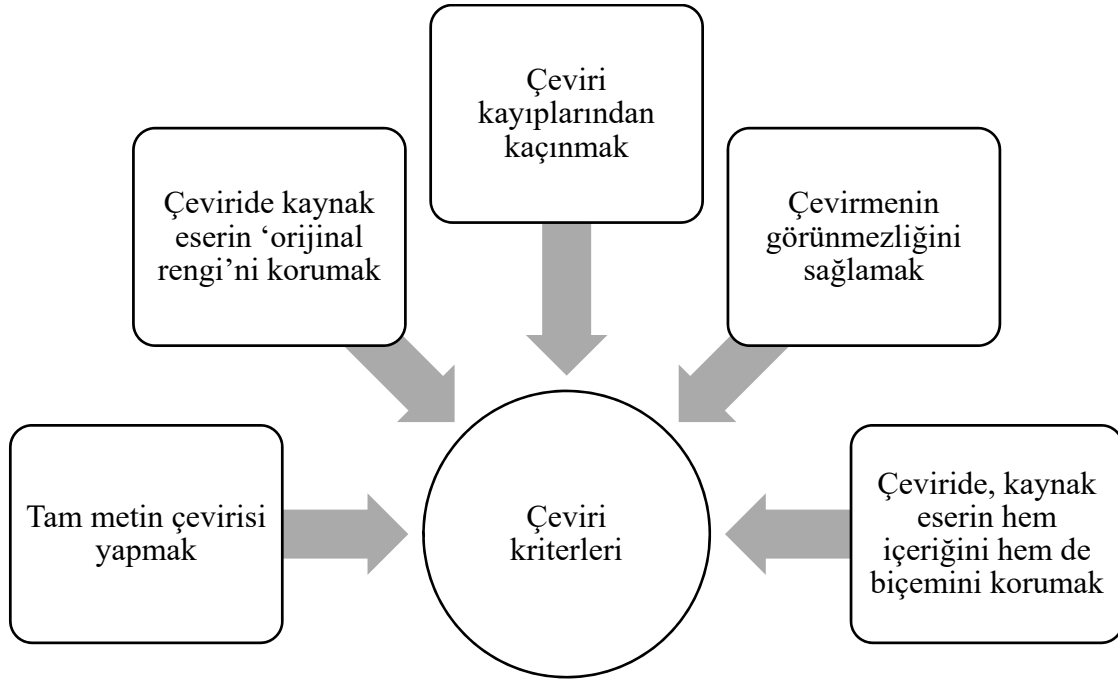
Soru 1: Çevirmenin, çevirideki niyeti nedir?

Hülya Arslan'ın çeviride izlediği yolu belirlemek üzere araştırma yapılmıştır. Çeviride, Şekil 2'de gösterilen kriterler üzerinde durulduğu saptanmıştır.

Soru 2: Çevirmenin, çevirideki yöntemi nedir?

İncelemede tespit edilen bulgular sonucunda, çevirmenin sadece anlamsal bütünlük üzerinde durduğu, metnin biçimsel boyutunu genelde göz ardı ettiği görülmüştür. Paragraf yapılarının bozulması, cümlelerin özgün yapısının değiştirilmesi ve zaman zaman cümle sırasının bozulması, eserin sanatsal yönünün kayba uğramasına yol açtığı tespit edilmiştir. Çeviride anlam üzerinde durulması, bazı durumlarda kaynak metni yorumlayarak açıklamalar yoluna gidilmesi, çevirmenin *erek dil ve kültür odaklı* bir yaklaşım benimsediğini ve çeviride *serbest yöntem* izlediğini göstermektedir. Bu yönden çevirmenin, başta amaçladığı 'çevirmenin görünmezliği, anlam ve çeviri kayıplarından kaçınılması, eserin hem içerik hem biçim hem de renginin korunarak aktarılması' gibi olgulara, *çalışmada sunulan örneklerde* ulaşamadığı tespit edilmiştir.

Şekil 2 Çevirmen Hülya Arslan'ın Çeviri Kriterleri

Araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Soru 3: Kaynak metin ile erek metin arasındaki tutarlılık derecesi nedir?

Kaynak metin ile erek metin arasında anlam tutarsızlığı örneklerine rastlanmıştır. 4. Bölüm olan 'Bulgular ve Yorumlar' bölümünde bu bulgular, çeşitli başlıklar altında verilmiştir. Anlam tutarsızlığı, bazen karmaşık yapıların yanlış yorumlanmasından bazen ise bağlamsal yanılgılardan kaynaklanmıştır.

Soru 4: Yazınsal çeviride aranan özellikler korunmuş mudur?

Yazınsal çeviride aranan özellikler arasında kaynak eserde bulunan söz sanatları, vurgu, dilbilgisel özellikler, yazarın üslubu ve okur üzerinde bıraktığı etkinin mümkün olduğu kadar eşit derecede korunarak aktarılması gereği bulunmaktadır. Bu bağlamda, erek metinde sorunlar yaşandığı görülmüştür. Kaynak eserde bulunan özlü anlatımların, erek metne açıklamalı ve/veya öyküleme biçimiyle aktarıldığı görülmüştür. Bu da kaynak eserin biçiminin bozulmasına yol açtığı gibi kaynak metinde olmayan birtakım sözcüklerin erek metne eklenmesine yol açmıştır. Yazarın sık sık kullandığı ikileme veya edatların tekrarı ile oluşan ve şiirsel bir yapıyı andıran anlatımlar, çeviride bazen tam bazen ise kısmen kayba uğramıştır. Kaynak metin okuru üzerinde etki bırakan duygu yüklü sözcük ve sıfatların erek metne benzerleri veya üst anlamları ile aktarıldığı, dolayısıyla romanın kaynak renginin sık sık kayba uğradığı görülmüştür. Sonuç olarak dördüncü

bölümde sunulan bulgularda ve bu çalışmanın hacmi dolayısıyla çalışmada yer alamayan başka örneklerde kaynak eserin yazınsal özelliklerinin erek metinde korunamadığı ortaya çıkmıştır.

Soru 5: Kaynak metnin dilsel, anlamsal, kurgusal, biçimsel, biçimsel eşdeğerliği sağlanmış mıdır?

Erek metinde, kaynak metnin dilsel, anlamsal, kurgusal, biçimsel ve biçimsel eşdeğerliğinin sağlanamadığı bulgulara rastlanmıştır. Bulgular bölümünde her sapma türü kaynak ve erek metinlerden elde edilen örneklerle desteklenmiştir. Aşağıdaki şekilde bu bulgular özetlenmiştir:

Soru 6: Kaynak metin ile erek metin arasındaki olası sapmalar hangi nedenlerle gerçekleşmiştir?

İnceleme sürecinde, kaynak metin ile erek metin arasında her düzeyde anlam ve biçim sapmalarına rastlanmıştır. Tespit edilen sapmalar ve olası nedenleri aşağıda açıklanmıştır.

Şekil 3'te gösterilen eşdeğerlik türleri açısından, kaynak ve erek metinlerin karşılaştırılması sonucunda aşağıdaki bulgular saptanmıştır:

1. Sözcük düzeyinde eşdeğerlik

- 1.1. Düz anlamsal eşdeğerlik sapmaları (erek metinde sözcük düzeyinde eşdeğerliğin sağlanamadığı örneklerle saptanmıştır; bazen kaynak sözcüklerin erek metinde ilgisiz karşılıklarının kullanılması, bazen kaynak sözcüklerin erek metindeki karşılıkları arasında tek benzerliğin ikisinin de olumsuz anlam içermesi, bazen de kaynak metindeki sözcüklerin erek metinde zıt anlamlı karşılıklarının bulunduğu görülmüştür).
- 1.2. Yan anlamsal eşdeğerlik sapmaları (erek metinde, kaynak dildeki çok anlamlı ve sesteş sözcüklerin karıştırılması ve yanlış kullanılmasına ait örnekler saptanmıştır).
- 1.3. Sayıların yanlış aktarılması (erek metinde, sayıların yanlış aktarıldığı örnekler saptanmıştır).
- 1.4. Benzer sözcüklerin eşdeğerlik sapmaları (erek metinde çok sayıda harf benzerliği olan sözcüklerin karıştırıldığı, kaynak dildeki ön eklerin eklenmesiyle oluşan sözcüklerin ters anlamda karıştırılarak aktarılması ve ön eklerin sözcüklere eklenerek yeni anlamlar oluşturan yapıların fark edilmemesi gibi yanlış aktarımlar saptanmıştır).
- 1.5. Özel isimlerin aktarımında anlamsal ve kültürel unsurların kaybı (kaynak metinde kurgusal anlamı olan isimlerle ilgili çevirmen notuyla bilgi verilmemesi ve özel isimlerde kaynak dile has kültürel özellik taşıyan, aynı zamanda eserin karakterleri arasındaki ilişki

düzeyini gösteren unsurların aktarılmaması; yazarın eserdeki kahramanlara bazen isimleri, bazen babalarının isimleri, bazen de soyadlarıyla hitap etme şekillerinin, erek metinde korunmadığı ortaya çıkmıştır).

2. Söz öbekleri düzeyinde eşdeğerlik

2.1.1. Sözcük guruplarının eşdeğerlik sapmaları (erek metinde, sözcüklerin tek başına doğru yorumlanıp, sözcüklerin sözcük gurubunda kazandıkları anlamların yanlış aktarımı veya sözcük gurupları düzeyinde yanlış aktarımlar saptanmıştır).

2.1.2. Deyim ve kalıplaşmış ifadelerin aktarımındaki sapmalar (kaynak metinde deyimlerin fark edilememesinden kaynaklanan sözcüksel değeriyle aktarma ve benzer biçim ama farklı bağlamda kullanılan deyimlerden kaynaklanan sapmalar olduğu ortaya çıkmıştır).

3. Cümle düzeyinde eşdeğerlik sapmaları

3.1. Anlamsal eşdeğerlik sapmaları (erek metinde en çok karşılaşılan sapma türü, kaynak metindeki cümledeki anlamın zıt olarak aktarılmasıdır).

Şekil 3 Eşdeğerlik Sorunlarının Sınıflandırılması

Sözcük düzeyinde eşdeğerlik sapmaları <ul style="list-style-type: none">• Düz anlamsal eşdeğerlik sapmaları• Yan anlamsal eşdeğerlik sapmaları• Sayıların yanlış aktarılması• Benzer sözcüklerin eşdeğerlik sapmaları• Özel isimlerin aktarımında anlam ve kültürel unsurların kaybı
Söz öbekleri düzeyinde eşdeğerlik sapmaları <ul style="list-style-type: none">• Sözcük guruplarının eşdeğerlik sapmaları• Deyim ve kalıplaşmış ifadelerin aktarımındaki sapmalar
Cümle düzeyinde eşdeğerlik sapmaları <ul style="list-style-type: none">• Anlamsal eşdeğerlik sapmaları• Kurgusal unsurların kaybı• Halk konuşmalarındaki kullanımsal eşdeğerlik sapmaları
Biçemsel eşdeğerlik sapmaları <ul style="list-style-type: none">• Çeviri kayıpları olarak, atlamalar• Çevirmen eklemeleri• Paragraf yapısının bozulması• Cümlelerin bölünmesi• Cümle türlerinin değişmesi• Etken / edilgen yapıların değişmesi• Öznelerin karışması / özne-nesne karışması• Edatların yanlış aktarılması• Zaman uyumsuzluğu
Çeviride yeterlik sorunları <ul style="list-style-type: none">• Cümle düzeyinde eşdeğerlik

Araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Bu bazen kaynak dildeki olumsuzluk anlamı veren öğelerin fark edilememesinden kaynaklanmış, bazen uzun ve karmaşık cümlelerin anlamları yanlış nakledilmiş, bazen de bağlam veya kurgusal yapıların fark edilmemesi veya yanlış yorumlanması sonucu ortaya çıkmıştır).

3.2. Kurgusal unsurların kaybı (kaynak metindeki kurgusal yapıları fark edememe sonucu ortaya çıkan kayıplar saptanmıştır).

3.3. Yerel dil ve sokak ağzı kullanılan diyalogların kullanımsal eşdeğerliklerindeki sapmalar (kaynak metinde çok sayıda farklı sınıfa ait insan tipi işlenmiştir. Bu farklı tiplerin kendi kültürel veya eğitim seviyelerine göre konuşma örneklerinin eşdeğerliliğini erek metinde hem temsil düzeylerinde sorunlar tespit edilmiştir. Konuşma kalıpları ya yanlış

yorumlanmış ya da sözcüksel değerleriyle aktarılarak eşdeğer yapılarla çevrilemediği ortaya çıkmıştır).

4. Biçimsel eşdeğerlik

- 4.1. Çeviri kayıpları olarak atlamalar (eserin büyük hacmi göz önüne alınırsa sayısı çok olmamakla birlikte kaynak metindeki sözcük, sözcük gurupları, cümle ve paragraf düzeyindeki kimi unsurların erek metinde görmezden gelindiği veya atlandığı tespit edilmiştir).
- 4.2. Çevirmen eklemeleri (erek metinde, kaynak metinde olmayan, bazen açıklama türünde bazen süsleme tarzında, bazen de ilgisiz bilgileri içeren eklemelere rastlanmıştır).
- 4.3. Paragraf yapısının bozulması (kaynak ve erek metnin karşılaştırılması sürecinde, kaynak metindeki paragraf yapısının erek dilde korunamamış olduğu gözlemlenmiştir. Paragraflar, bazen bölünmüş, bazen birleştirilmiş, bazense sırası bozularak kaynak metnin sözdizimsel stili bozulmuştur. İnceleme sonucu kaynak eserde toplam **4901** paragraf tespit edilmiştir. Erek eserdeki paragraf sayısı ise **4294**'tür. Kaynak metinle erek metin arasında rakamsal olarak **607** paragraf farkı tespit edilmiştir. Bu rakamlar, kaynak metinle erek metin arasında önemli biçimsel bir eşdeğerlik sorununu ortaya koymaktadır. Bu durum kaynak metnin biçim üzerinden ürettiği üslupla örtüşmemektedir).
- 4.4. Cümlelerin bölünmesi (kaynak metindeki bazı cümlelerin kısa ve uzun olmasına bakılmaksızın erek metinde bölündüğü, kısa cümlelerin de birleştirildiği gözlemlenmiştir. Cümle bölünmesi ve birleştirilmesi durumu çevirinin genelinde yapılmıştır. Bu da çevirmenin, kaynak eserin biçimini aktarma gibi bir kaygısının olmadığını ve bu yönde serbest bir yol izlediğini göstermektedir. Çevirinin amacında kaydedilen ve çevirmenin hedeflediği “çevirmenin görünmezliği” ilkesi, bu anlamda izlenen yolla uyuşmamaktadır. Kaynak metin ile erek metindeki cümlelerin sayısı bunu ortaya koymaktadır. Kaynak metin **11897** cümleden oluşurken, erek metin **13905** cümleden oluşmaktadır. Arada **2008** cümle farkı bulunmaktadır. Kaynak metindeki önemli miktardaki cümleyi çevirmenin erek metinde bölümlenmesi, bazı cümleleri birleştirmeyi tercih etmesi eserin yapısal anlam göndermeleri ile uyuşmadığı ortadadır).
- 4.5. Cümle türlerinin değişmesi (kaynak metindeki cümle türleri erek metinde kenti türleri üzerinden değil de bir başka cümle türüyle aktarıldığı tespit edilmiştir).
- 4.6. Etken / edilgen yapıların değişmesi.
- 4.7. Öznelerin karışması / özne-nesne karışması.
- 4.8. Edatların yanlış aktarılması.

4.9. Zaman uyumsuzluğu (kaynak ile erek metin arasında zaman uyumsuzluğu olan örnekler saptanmıştır. Kaynak dilde süreç bildiren bitmemişlik görünüşünde olan eylemler erek metinde sık sık tamamlanmış eylem bildiren yapılarla aktarılmıştır. Bazen devam edegelen bir eylem aktarımında “başladı” sözcüğü eklenerek, eylemin yeni başladığı gibi yanlış aktarımlara neden olunmuştur. Bazen ise tersine, kaynak metinde geçen “başladı” sözcüğü erek metinden nedensiz olarak kaldırılmıştır. Aynı zamanda geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanların da farklı zamanlarla aktarımlarına rastlanmıştır).

5. Çeviride yeterlik sorunları

5.1. Anlam ve kurgu aktarımındaki sapmalar (cümle düzeyinde eşdeğerliğin sağlanamadığı, cümlenin anlamsal ve kurgusal kayıplara yol açtığı, çoğu örneklerin, “çeviride yeterlik” ölçütlerine cevap vermediği saptanmıştır).

Soru 7: Çeviride hangi sorunlar yaşanmıştır?

Tespit edilen bulgular sonucunda çeviride birden fazla sorunun yaşandığı görülmüştür. Sorunlarının en büyüğü, erek metinde kaynak eserin biçem ve biçiminin göz ardı edilmesidir. Nitekim, diğer anlamsal sapmaların sonraki baskılarda telafi edilebilmesi mümkünken, bu yapıların korunamadığı durumda çevirinin yeniden yapılması gerekli hale gelmektedir. Eserdeki kurgusal yapılarla eserin biçimsel özelliklerinin kaybı, büyük olasılıkla bu alandaki bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İyi bir araştırma ile bu kayıpların çoğunun önlenmesi olasıdır.

Deyim ve deyimsel yapıların aktarımında, deyimleri fark edememekten kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. Nitekim, bazı durumlarda çevirmen deyimleri deyimlerle aktarmaya özen göstermiştir. Fark edilemeyen deyimler ise sözcüksel değeri ile aktarılacak anlam kaymalarına neden olunmuştur. Diğer göze çarpan bir sorun, çeviride kullanımsal değeri sağlama noktasındaki eksikliklerdir. Bu sorun, en çok yerel dil ve sokak ağzı kullanılan diyaloglarda yaşanmıştır. Doktor Jivago romanı, Rus coğrafyasının geniş bölümünü kapsayan dilsel ve kültürel öğeler barındırmaktadır. Erek metin yazarının, her ne kadar uzun yıllar Rusya’da yaşamış olsa da romanın taşraya has dilsel ve kültürel unsurlarına Türkçede yetkin eşdeğerlik bulmada sorun yaşadığı görülmüştür.

Erek ile kaynak metin arasındaki bazı anlamsal sapmalar, temel düzey dil bilgisi ile ilgilidir (öznelerin karışması, sayıların yanlış aktarımı, benzer sözcüklerin karışımı, vs.). Bunlar, ancak dikkatsizlik gibi etkenlerle açıklanabilir; çünkü, dilin o düzeyinde sıkıntısı olan bir çevirmen,

böyle bir eserin diğer kesitlerinde başarılı aktarımlar yapamaz. Bundan hareketle, çevirmenlerin kısıtlı bir zamanda çeviriyi yetiştirme zorunluluğunun, çeviri kalitesine olumsuz yönde etki eden bir faktör olduğu sonucuna varılabilir.

Soru 8: Erek metinde yeterlik sağlanmış mıdır?

Erek metinde “çeviride yeterlik” ölçütüne cevap veremeyen örnekler saptanmıştır. Bu bulgular dördüncü bölümde cümle düzeyinde eşdeğerlik, anlamsal ve kurgusal eşdeğerlik ve çeviride yeterlik başlıkları altında verilmiştir.

B. Öneriler

Çalışmanın 4. Bölüm’ündeki bulgular, aynı bölümde detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Söz konusu bölümde “Doktor Jivago” örneğinde Rusçadan Türkçeye edebi çeviri önerileri de kapsamlı şekilde işlenmiştir. Bu öneriler şu yapılarıyla somutlaşmaktadır:

- 1. Biçem:** Yazınsal eserlerin çevirisinde dikkat edilmesi gereken ilk husus, eserin biçem ve biçimidir. Kaynak eser dikkatle okunduktan sonra biçem yönlü çözümlenmeli, bulunan özelliklerin korunması için bir strateji belirlenmelidir.
- 2. Kurgu:** Yazınsal eserlerin çevirisinde anlamsal ve kurgusal kayıplardan kaçınmak için eserde kullanılan kurgu birimleri iyi tespit edilmeli ve çözümlenmelidir. Bu anlamda sadece kaynak eseri dikkatli okumak yeterli olmayabilir; ilgili literatür araştırılmalı, kaynak eserle ilgili yapılan bilimsel çalışma ve makalelere başvurulmalıdır.
- 3. Bağlam:** Anlam aktarımında bağlam, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan eserin yazıldığı dönem ve özellikleri, karakter tahlilleri ve karakterler arası ilişkiler vb. hususların bilinmesi gereklidir. Özellikle cümle düzeyinde anlaşılmayan bir yapı varsa bağlama inmek, konuya açıklık getirecektir.
- 4. Biçim:** Yazarın kullandığı cümlelerin yapısal özellikleri, cümle içi söz dizimi, kullanılan zamanlar, çevirmenlerin kaynak ve erek dile hakimiyeti, başarılı bir çalışma için yazınsal eserlerin çevirisinde bir ön koşuldur.
- 5. Sözcük ve söz öbeklerinin anlamları:** Çalışmada tespit edilen bulgularda da görüldüğü gibi zaman zaman sözcüklerin düz anlamsal eşdeğerliğini sağlama yönünde yaşanan sıkıntıları önlemek amacıyla, her düzeyde sözlük kullanımına önem verilmelidir. Usanç duymadan kullanılan iyi bir sözlük, sayıların yanlış aktarımı, benzer sözcük yanlışları ve sözcüklerin yan anlamsal kullanımlarından kaynaklanan diğer yanlışları önleyecektir.

- 6. Çevirmen notları:** Anlamın erek dile aktarımının güçleştiği, dolayısıyla bir açıklama yapılması gereken yerlerde, kaynak metnin yapısının korunarak ilgili yerlere çevirmen notlarının eklenmesi, izlenecek en uygun yol olarak görülmektedir.
- 7. Takım çalışması:** Yukarıdaki öneriler ışığında çevirinin çok boyutluluğu göz önüne alındığında bir takım çalışması, ya da bir danışma kurulunun varlığına duyulan ihtiyaç aşikardır. Bu kişiler o dönemin tarih ve edebiyat uzmanları olabileceği gibi, dil yönüyle de ana dili erek dil olan ve/veya ana dili kaynak dil olan uzmanlar olabilir. Ayrıca bu tür sorunları giderme adına kurulmuş olan çevrim-içi çevirmenler birliği paylaşım platformlarına da üye olunarak danışmanlık alınması yararlı olacaktır.
- 8. İleride, erek metin üzerinde yapılabilecek araştırmalar:** İnceleme sürecinde bu çalışmanın hacmini aşan bulgulara rastlanmıştır. Bu bakımdan birçok bulgu somut örnekler özelinde tez çalışmasına dahil edilerek, diğer bulgular ileride yapılacak bağımsız çalışmalara konu edilmek için bekletilmektedir:
- Bu çalışmada genellikle çeviride tespit edilen *sorunlar* üzerinde durulmuştur; çevirideki başarılı çeviri örnekleri de ayrı bir çalışmada ele alınabilir.
 - Bu çalışmada özel isimlerin aktarımında sapmalara uğramış dört karakter üzerinde durulmuştur. Oysa çeviride bu husus, diğer karakterlerde de görülmüştür. Bu konuda erek metinde sadece özel isimlerin aktarımıyla küçültme eki ile kullanılan isimleri de konu alan bir araştırma yapılabilir.
 - Kaynak metnin kurgusal unsuru olan sembolik sözcükler ve onların aktarımı üzerinde durulabilir. Bunun için konkordans tabloları kullanılabilir.
 - Kaynak metindeki vurgunun aktarımında önemli rol oynayan ünlem, edat ve bağlaçlar çevirisi gibi konular üzerinde açılımlayıcı çalışmalar yapılabilir.
 - Kaynak metinde toplam 14526 sözcük çeşidi kullanılmıştır, toplam sözcük sayısı ise 37388'dir. Erek metinde sözcük çeşidi 37161 iken toplam sözcük sayısı 144975'tir. Kaynak metinle erek metin arasındaki istatistiksel fark ve nedenlerinin araştırılması, önemli bulguların saptanmasına yol açabilir.

YAYIN LİSTESİ

1. Erguvan, F. (2018). Boris Pasternak'ın "Doktor Jivago" romanının Rusçadan Türkçeye çevirisinde kayıplar sorunu. *ASOS Journal - The Journal of Academic Social Science*, 6(70), 399-420. doi:10.16992/ASOS.13774
2. Erguvan, F. (2017). Boris Pasternak'ın "Doktor Jivago" romanının Rusçadan Türkçeye çevirisinde deyimlerin aktarılması. In *HALC - 2nd International Conference on History, Art, Literature & Culture in South Caucasus and Black Sea Region* (pp. 397-404). Tbilisi: International Black Sea University.
3. Erguvan, F. (2018). Equivalence at word level in the translation of Boris Pasternak's novel "Doctor Zhivago" from Russian to Turkish language. *Journal in Humanities*, 7(2), 24-34.